

Krytyka retoryczna mowy świętego Pawła przed królem Agryppą II (Dz 26)

ks. Kamil Żółtaszek

Celem artykułu¹ jest dokonanie krytyki retorycznej 26 rozdziału Dziejów Apostolskich, zawierającego mowę św. Pawła przed królem Agryppą II. Krytyka retoryczna jest odmianą analizy retorycznej bazującej na klasycznym (grecko-rzymskim) procesie tworzenia mowy². Została stworzona przez amerykańskiego klasycystę George'a A. Kennedy'ego i składa się z pięciu zasadniczych kroków, jakimi są: określenie granic jednostki retorycznej, opis sytuacji retorycznej, określenie problemu retorycznego, zbadanie zorganizowanego materiału oraz ocena skuteczności retorycznej³.

Określenie granic jednostki retorycznej ma na celu wskazanie partii tekstu, którą można uznać za właściwą do przeanalizowania metodą retoryczną⁴. Wyodrębnienie mowy w Dz 26 nie stanowi większego problemu. Zapowiada ją narrator: „Wtedy Paweł wyciągnąwszy rękę

¹ Artykuł jest rekapitulacją fragmentu pracy magisterskiej pt. „Od apologii do proklamacji. Mowa Pawła Apostoła przed królem Agryppą II (Dz 26)”, UPJPII, Kraków 2009, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Romana Pindla.

² Por. R. Pindel, *Mowy obronne św. Pawła w Dziejach Apostolskich. Analiza retoryczna Dz 24 i 26 w kontekście zastosowania retoryki w biblistyce*, Kraków 2012, s. 89–90.

³ Zob. R. Pindel, *Nowa retoryka w ujęciu Chaima Perelmana oraz Lucie Olbrechts-Tyteca w kontekście badania tekstu biblijnego*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 36 (2003) z. 2, s. 417.

⁴ Por. R. Pindel, *Nowa retoryka w ujęciu Chaima Perelmana*, dz. cyt., s. 417.

rozpoczął mowę obronną” (w. 1). Na koniec mowy wskazuje natomiast reakcja audytorium: „Na to wstał król i namiestnik, i Berenike, i ci, którzy z nimi wzięli udział w posiedzeniu” (w. 30). Sama mowa zostaje w dwóch miejscach przerwana, kiedy głos zabiera namiestnik Festus (w. 24), a następnie król Agryppa (w. 28). Fragmenty te, wraz z końcowym komentarzem Festusa i Agryppy (w. 30–32), są również istotne, ponieważ pomagają ocenić skuteczność retoryczną mowy. Wynika stąd, że w granicach jednostki retorycznej zawiera się cały 26 rozdział *Dziejów Apostolskich*.

Przy opisie sytuacji retorycznej należy zapytać o okoliczności, jakie sprowokowały wypowiedź⁵. Analizowana mowa jest ostatnim epizodem związanym z procesem Pawła, jaki miał miejsce po aresztowaniu w Jerozolimie (Dz 21, 17 – 24, 27). Powodem przesłuchania w Cezarei były wątpliwości namiestnika Festusa odnośnie do powodu oskarżenia, wysuniętego przeciwko Pawłowi przez Żydów. Festus, nie wiedząc do końca, jak powinien sformułować zarzuty, które następnie zostaną przesłane do Rzymu, prosi o pomoc żydowskiego króla Agryppę II, który przybył do Cezarei z kurtuazyjną wizytą.

Z określeniem retorycznego problemu (gr. *στάσις*; łac. *status*) wiąże się ściśle określenie typu mowy. Możemy wyróżnić trzy rodzaje mów: doradczy, sądowy i okolicznościowy (pochwalny)⁶. Pierwszy z nich stosowany był w czasie dyskusji na zgromadzeniach, drugi w sądzie dla oskarżenia lub obrony, trzeci miał za zadanie pochwalić albo zganić osobę lub społeczność⁷. Aby określić rodzaj retoryczny, należy posłużyć się kilkoma pomocnymi kryteriami, jakimi są: funkcja, czas i typ słuchacza. Pytając o funkcję, należy zastanowić się, czy celem mowy jest doradzenie komuś (rodzaj doradczy), osądzenie kogoś (rodzaj sądowy), czy zganiecie lub pochwalenie kogoś (typ okolicznościowy lub pochwalny). Pytając o czas, trzeba ustalić, czy mowa traktuje o czymś,

⁵ Por. R. Pindel, *Nowa retoryka w ujęciu Chaima Perelmana*, dz. cyt., s. 417.

⁶ Zob. J. Z. Lichański, *Retoryka – historia, teoria, praktyka*, t. 1: *Historia i teoria retoryki*, Warszawa 2007, s. 93.

⁷ Zob. R. Pindel, *Aby zrozumieć Pawła. Wprowadzenie i wdrożenie w lekturę listów Pawłowych*, Kraków 2004, s. 26.

co ma nastąpić (rodzaj doradczy), o czymś, co już się dokonało (rodzaj sądowy), czy o czymś aktualnym (rodzaj okolicznościowy). Wreszcie, jeśli idzie o typ słuchacza, ważne jest wskazanie, czy jest nim ktoś, kto decyduje (rodzaj doradczy), rozstrzyga (rodzaj sądowy), czy ocenia kunszt mowy (rodzaj okolicznościowy).

Mowa wygłoszona przez Pawła związana jest z jego procesem, który wcześniej toczył się przed rzymskim namiestnikiem Feliksem, co wskazywałoby w związku z powyższym na rodzaj sądowy. Tym razem głównym adresatem mowy z Dz 26 jest żydowski król. Poza tym mowa ta nie może już wpłynąć w żaden sposób na decyzję o uwolnieniu Pawła, ponieważ w chwili, kiedy jako obywatel rzymski odwołał się do Cezara, prokurator Judei stracił w stosunku do niego kompetencje sędziowskie. Terminologia użyta w mowie z Dz 26 sugeruje jednak mowę sądową. Aż trzy razy w tekście (w. 1, 2, 24) pojawia się czasownik „bronić się” (ἀπολογέομαι). Większość wystąpienia Pawła dotyczy przeszłości, co również jest charakterystyczną cechą mowy sądowej, podobnie jak jej poszczególne części: obalanie argumentów (*restructio*), podważanie wiarygodności przedstawionych zdarzeń, potwierdzanie argumentów (*confirmatio*), dowodzenie wiarygodności konkretnej relacji, żywy i przemawiający do wyobraźni opis (*descriptio*) oraz przedstawienie krótkiej relacji ze zdarzeń, które miały miejsce (*diegema*)⁸. Fakty te wskazywałyby, że mowa z Dz 26 jest mową sądową w odmianie apologetycznej. Skoro tak, rodzi się pytanie, kogo lub czego Paweł broni. Próbując znaleźć odpowiedź na to zagadnienie, istotna wydaje się próba określenia statusu sprawy (gr. στάσις)⁹. Pomocna w tym celu okazuje się mowa z Dz 24, dotycząca oskarżenia Pawła o zbezczeszczenie świątyni i wywołanie tłumnego zbiegowiska. Odnośnie do tych oskarżeń Paweł zdołał udowodnić swoją niewinność (Dz 25, 24–25) oraz wskazać na prawdziwy powód oskarżenia, jakim jest jego

⁸ Zob. J. Z. Lichański, *Retoryka...*, dz. cyt., s. 105.

⁹ Chodzi tu o najważniejszą kwestię (*summa quaestio*), na której zasadza się sprawa i z której bierze początek postępowanie w sprawie. Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka. Podstawy wiedzy o literaturze*, tłum., oprac. i wstęp A. Gorzkowski, Bydgoszcz 2002, §79.

nadzieja na zmartwychwstanie. W mowie z Dz 26 Paweł nawiązuje już tylko do tego oskarżenia: „A teraz stoję przed sądem, gdyż spodziewam się obietnicy, danej przez Boga ojcom naszym, której spełnienia ma nadzieję doczekać się dwanaście naszych pokoleń, służących Bogu wytrwale we dnie i w nocy. Z powodu tej nadziei, królu, oskarżyli mnie Żydzi. Dlaczego uważacie za nieprawdopodobne, że Bóg wskrzesza umarłych?” (w. 6–8). Wszystko wskazuje na to, że kwestia zmartwychwstania jest statusem sprawy¹⁰. Prawdziwość tego wniosku można zwerfikować przez domysł, definicję, wartościowanie lub przez analizę kompetencji¹¹. Sprawdzenie przez domysł (*status coniecturalis*) polega na zbadaniu, czy podjęty problem w ogóle istnieje¹² (*an sit?*). Paweł, podpierając się dowodami wskazującymi na Boże autorstwo obietnicy zmartwychwstania, twierdzi, że ono istnieje (w. 6). Sprawdzenie przez definicję (*status definitionis*) polega na zbadaniu, czym jest dana kwestia (*quid sit?*). Paweł twierdzi, że zmartwychwstanie jest wypełnieniem obietnicy danej przez Boga, potwierdzonej prorocत्वami Mojżesza i proroków (w. 6–7). Sprawdzenie przez badanie jakości (*status qualitatis*) polega na zbadaniu, czy problem jest słuszny, czy nie, jaka jest jego jakość, czy jest godziwy, czy też nie (*quale sit?*). Paweł wskazuje na pozytywne skutki wypełnienia obietnicy zmartwychwstania, dzięki której zarówno Żydzi, jak i poganie „odwróćą swoje oczy od ciemności do światła, od władzy szatana do Boga, otrzymają odpuszczenie grzechów i dziedzictwo ze świętymi” (w. 18–23). Sprawdzenie przez analizę kompetencji (*status translationis*) polega na zbadaniu, czy dany czyn znalazł się przed sądem o właściwych prerogatywach oraz czy oskarżyciel ma prawo do oskarżania. Do momentu, w którym Paweł odwołał

¹⁰ Paweł już w czasie przesłuchania przed prokuratorem Feliksem wskazywał, że to jest prawdziwy powód oskarżenia ze strony Żydów: „A ci tutaj niechże powiedzą, jakiego przestępstwa dopatrzili się we mnie, gdy stanąłem przed Sanhedrynem. Chyba jedynie tego, że stojąc wśród nich zawołałem głośno: Sądźcie mnie dzisiaj z powodu wiary w zmartwychwstanie umarłych” (Dz 24, 20–21).

¹¹ Zob. M. Korolko, *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1998, s. 60–61.

¹² Postawienie problemu (gr. πρόβλημα – to, co się ma przed sobą, pytanie, przeszkoda) pozwala na uzyskanie w stosunku do danej sprawy odpowiedzi twierdzącej lub zaprzeczenia. Zob. M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 61.

się do Cezara (Dz 25, 11), sędzią w procesie był rzymski namiestnik Feliks. Miałby on nad Pawłem władzę sędziowską w sytuacji, kiedy oskarżyciele dowiedliby wykroczenia przeciw prawu rzymskiemu. Takie też oskarżenie wysuwają przeciwko Pawłowi Żydzi, stwierdzając, że przez głoszenie swojej nauki rozbija on judaizm i wzbudza niepokoje w prowincji. Namiestnik Festus (następca Feliksa) nie jest już sędzią w procesie Pawła. Tym bardziej nie jest nim Agryppa, który pełni tylko funkcję doradczą, choć jak zauważa sam Paweł (w. 2), żydowski król jest jedyną osobą, która może trafnie ocenić sprawę, ponieważ zna się na zwyczajach i sporach żydowskich (w. 3). Paweł będzie starał się udowodnić, że jego działanie nie jest wymierzone przeciw rzymskiemu porządkowi, a Żydzi nie mają prawa oskarżać go o coś, w co sami powinni wierzyć (w. 6–7).

Badając zorganizowanie materiału, trzeba przyjrzeć się *inventio*, *dispositio* i *elocutio*, a więc trzem *officia oratoris*. *Inventio* jest nauką o wyszukiwaniu i gromadzeniu materiału¹³. Oceniając je, należy wskazać, w czym tkwi siła perswazyjna danej mowy. Czy opiera się ona na uzasadnianiu logicznym (*logos*), oddziaływaniu na emocje słuchacza (*patos*), czy może na odwoływaniu się do autorytetu (*etos*). Następnie pozostaje ocenić układ (*dispositio*), sprawdzając, czy mowa odpowiada klasycznej budowie, składającej się z *exordium*, *narratio*, *argumentatio* i *peroratio*. Ostatnim etapem jest analiza stylu (*elocutio*), w której przebadane zostają środki retoryczne użyte w mowie.

Istotą *inventio* jest wynalezienie rzeczy (łac. *res*) pewnych albo prawdopodobnych, które pozwolą przedstawić daną sprawę jako godną uznania¹⁴. Innymi słowy, jest to wynalezienie pewnej strategii¹⁵ dla mowy, która ma pomóc skutecznie udowodnić to, co zostaje przez nas zamierzone. W ramach *inventio* wyodrębniamy dwa zasadnicze momenty, na których opierać ma się argumentacja: moment logiczny, którego zadaniem jest wynajdywanie argumentów rozumowych (*logos*), oraz moment psychologiczny, którego zadaniem jest poruszenie

¹³ Zob. J. Z. Lichański, *Retoryka...*, dz. cyt., s. 96.

¹⁴ Zob. M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 58.

¹⁵ Zob. R. Pindel, *Aby zrozumieć Pawła...*, dz. cyt., s. 26.

słuchaczy za pomocą dowodów moralnych (*etos* i *patos*)¹⁶. W mowie przed królem Agryppą II Paweł odwołuje się głównie to *etosu* i *logosu*. Najpierw, korzystając z *etosu*, mówi o „walorach” Agryppy, o swoim pochodzeniu i wychowaniu, które spowodowały, że żył „według zasad najsurowszego stronnictwa [...] jako faryzeusz” (w. 5). Z *etosu* korzysta również, opisując siebie jako prześladowcę chrześcijan (w. 10–11). Wszystko po to, aby później ukazać prawdziwość nauki, którą kiedyś zwalczał. Etos dostrzegalny jest również w opowiadaniu Pawła o swoim nawróceniu i rozpoczęciu działalności misyjnej. *Patos* widać, kiedy Paweł na końcu mowy wskazuje na więzy, którymi jest skrzepowany (w. 29). O skutecznym oddziaływaniu Pawła na emocje audytorium świadczy gwałtowna reakcja Festusa (w. 24). Ukazanie zmartwychwstania Jezusa jako wypełnienia obietnicy danej ojcom jest przykładem argumentacji rozumowej (*logos*).

Zadaniem *dispositio* jest ułożenie materiału w logiczny pod względem strategii perswazji sposób. To wtedy tworzy się samą mowę, przygotowując kolejne jej części. W mowie z Dz 26 można wyszczególnić zasadnicze elementy. Pierwszą i najważniejszą jej częścią jest *exordium*, określające cel i rodzaj perswazji¹⁷. Ma ono przygotować słuchacza do odbioru tematu¹⁸, skoncentrować jego uwagę i wytworzyć przychylny nastrój. W mowie *exordium* jest niezwykle ważne, ponieważ pierwsze wrażenie, jakie robi orator, jest często decydujące¹⁹. To, jaki rodzaj wstępu zastosuje mówca, zależy od sprawy, jaką chce przedstawić. Możemy wyróżnić pięć rodzajów takich spraw²⁰: uczciwą (*genus honestum*), wątpliwą (*genus dubium vel anceps*), zdumiewającą (*genus admirabile*), błahą (*genus humile*) oraz niezrozumiałą (*genus obscurum*)²¹.

¹⁶ Zob. W. Rakocy, *Nowe metody analizy literackiej w egzegezie NT*, [w:] *Wstęp do Nowego Testamentu*, red. R. Rubinkiewicz, Poznań 1996, s. 540.

¹⁷ Zob. M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 83.

¹⁸ Przez uczynienie słuchacza przychylnym (*benevolentem*), zainteresowanym (*attentum*), przygotowanym do pouczenia (*docilem*). Zob. R. Pindel, *Aby zrozumieć Pawła...*, dz. cyt., s. 27.

¹⁹ Zob. M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 83.

²⁰ Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §62.

²¹ Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §64.

W zależności od przedmiotu sprawy wyróżnia się dwa rodzaje *exordium*: zwykłe (*proemium*), które stosowane jest przy *genus anceps*, *humile* i *obscurum*, oraz insynuacyjne (*insinuatio*), używane przy *genus dubium*.

Sprawę Pawła można zakwalifikować jako *genus obscurum*, a więc wstęp, jakiego używa, to *proemium*. Jest proste (*simplex*) i zwięzłe (*breve*) oraz odznacza się zwykłością środków²². Już na początku Paweł, wskazując na zwyczaje i spory żydowskie, odwołuje się do jednego z głównych problemów dyskursu i bardzo umiejętnie łączy go z *captatio benevolentiae*²³, stwierdzając, że król Agryppa najlepiej owe zwyczaje i spory zna. Możliwość przemawiania przed człowiekiem, który jest tak biegły w sprawach żydowskich, uszczęśliwia Pawła, który oczywiście nie zapomina tego podkreślić.

Wstęp, stanowiący naturalny początek myśli, musi być tak przygotowany, aby w sposób niewymuszony łączył się z następną częścią mowy, jaką jest *narratio*²⁴. W przypadku mowy z Dz 26 przejście (*transgressio*)²⁵ z *exordium* do *narratio* jest udane.

Narratio jest szczegółowym opisem przedmiotu mowy, wyjaśnieniem istoty sprawy²⁶. Inaczej rzecz ujmując, jest to przedstawienie tezy, która następnie będzie broniona w *argumentatio*²⁷. Opowiadanie powinno mieć trzy zasadnicze walory²⁸ (*virtutes*): jasność, zwięzłość i wiarygodność²⁹; winno zawierać sześć składników (*elementa*): osobę, kwestię, miejsce, czas, materię

²² Wstęp stosowny, staranny, skromny i zwięzły jest najwłaściwszy. Zob. M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 85.

²³ Oznacza ono okazanie audytorium szacunku, a przez to zyskanie dla siebie przychylności. Jednak jak zawsze zalecano, w dawkowaniu pochlebstw należy zachować ostrożność. Zob. M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 84.

²⁴ Zob. J. Z. Lichański, *Retoryka...*, dz. cyt., s. 108.

²⁵ Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, §288.

²⁶ Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, §289.

²⁷ Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, §289.

²⁸ Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, §297, 298.

²⁹ Zwięzłość odgrywa bardzo ważną rolę w osiągnięciu celu receptywności i pamięci. Jasność polega na używaniu zrozumiałych słów, a wiarygodność na przedstawianiu

i rzecz³⁰; oraz składać się z trzech części: początku opowiadania (*narrationis initium*), środkowej części opowiadania (*narrationis medium*), zamknięcia opowiadania (*narrationis finis*)³¹. *Narratio* analizowanej mowy spełnia te kryteria. Paweł trzyma się obranego tematu, mówiąc o zwyczajach i sporach żydowskich, a następnie o obietnicach danych 12 pokoleniom Izraela. Istotę sprawy przedstawia zwięźle, pomijając kwestie zbędne dla audytorium, jak chociażby niektóre elementy epi-fanii pod Damaszkiem. W *narrationis initio* (w. 4 i 5) Paweł (osoba) mówi o swojej młodości (czas) spędzonej w Jerozolimie (miejsce). Następnie w *narrationis medium* (w. 6 i 7) opowiada, że obecnie (czas) stoi przed sądem (miejsce), ponieważ wierzy w zmartwychwstanie umarłych (kwestia). *Narrationis finis* pojawia się w formie pytania: „Dlaczego uważacie za nieprawdopodobne, że Bóg wskrzesza umarłych?” (w. 8). Przedstawienie w tym miejscu tezy dotyczącej wskrzeszenia umarłych staje się – zgodnie z zasadami retoryki – łącznikiem z kolejną, najważniejszą częścią mowy.

Argumentatio (dowodzenie) jest podstawą sztuki kompozycji retorycznej, której podporządkowane są części dyskursu występujące zarówno przed nią (*exordium*, *narratio*), jak i po niej (*refutatio* i *peroratio*)³². Jej zadaniem jest przekonanie audytorium do postawionej tezy³³ przez obalenie zarzutu przeciwnika. Argumentacja opiera się przynajmniej na jednym dowodzie, a najczęściej na kilku³⁴. Dowody (*probationes*) mogą być dwojakiego rodzaju: zewnętrzne (nieartystyczne – niewytworzone przez retora) albo retoryczne (artystyczne – stworzone dzięki krasomówczym zdolnościom retora)³⁵. Wszystkie dowody

---

logicznych faktów możliwych do udowodnienia. Zob. M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 88.

³⁰ Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §289.

³¹ Szczególnie w środkowej części (*medium*) mówca winien zwrócić szczególną uwagę, aby nie gromadzić nadmiaru myśli (*res*) oraz nie powtarzać drugi raz tego, co zostało już powiedziane (*verba*). Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §300–307.

³² Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §348.

³³ Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §348.

³⁴ Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §349.

³⁵ Zob. J. Z. Lichański, *Retoryka...*, dz. cyt., s. 109.

retoryczne mają kilka wspólnych cech: dotyczą one jakiejś osoby bądź rzeczy, stanowią logiczny związek między dwiema różnymi rzeczami (rozumowanie), występują w czterech typach logicznych konkluzji³⁶. Arystoteles podzielił dowody na trzy grupy: *signa*³⁷, *argumenta*³⁸ i *exempla*³⁹. Paweł korzysta z drugiej kategorii (*argumenta*), dowodząc przez dedukcję⁴⁰, a sam sposób jego argumentacji jest retoryczny⁴¹. Z punktu widzenia kompozycji tekstu *argumentatio* Pawła składa się wyraźnie z dwóch części. Pierwsza część (w. 9–19) jest opisem jego życia przed nawróceniem oraz samego momentu nawrócenia i zlecenia mu misji głoszenia nauki. W części tej próbuje on przede wszystkim dowieść faktu zmartwychwstania Jezusa. Druga część (w. 20–23), zawierająca krótki opis własnej działalności, jest próbą przedstawienia większej liczby dowodów potwierdzających to zmartwychwstanie.

Zanim Paweł zacznie dowodzić faktu zmartwychwstania Jezusa, opisuje siebie jako prześladowcę chrześcijan. Taki zabieg ma na celu wzmocnienie wrażenia, jakie na Agryppie powinien wywołać fakt, że prześladowca w końcu przyłączył się do tych, których zwalczał.

³⁶ Kwintyliian w *Institutio oratoria* (V, 8, 7) podaje, że podstawą każdego dowodu są cztery zasady logiczne:

vel quia est aliquid, aliud non sit, ut „dies est, nox non est”

vel quia est aliquid, et alius sit: „sol est supra terram, dies est”

vel quia aliquid non est, aliud sit: „nox non est, dies est”

vel quia aliquid non est, nec aliud sit: „noc est rationalis, nec est homo”.

Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §356.

³⁷ Znaki (gr. σημεῖον, łac. *signum, indicium*) są czymś percypowalnym dla zmysłów. Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §358, 363.

³⁸ Są dowodami wyznaczonymi z określonych faktów danej sprawy. Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §366–367.

³⁹ Jest to przywołanie jakiegoś przeszłego zdarzenia, rzeczywistego lub domniemanego, które może służyć przekonaniu audytorium o prawdziwości przedstawianej przez nas kwestii. Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §357, 410.

⁴⁰ Zob. W. Rakocy, *Nowe metody analizy literackiej...*, s. 540.

⁴¹ Przed prokuratorem Feliksem (Dz 24) Paweł korzystał głównie z argumentacji nietretorycznej, powołując się między innymi na znane wszystkim fakty odnośnie do jego pobytu w Jerozolimie, jak również na brak świadków, którzy mogliby mu udowodnić zbeszczeszczanie Świętyni Jerozolimskiej.

Paweł posługuje się tu entymematem, w którym jedna z przesłanek zostaje przemilczana, a jej brzmienie pozostawia się domyślności odbiorcy⁴². $(T \rightarrow K)$ ⁴³. „Przecież mnie samemu zdawało się, że powinienem gwałtownie występować przeciw imieniu Jezusa Nazarejczyka [...]” (T) „Tak jechałem do Damaszku” (K) (w. 9, 12). Przemilczana jest tutaj przesłanka większa, jaką było przekonanie Pawła, że Jezus nie zmartwychwstał. Ponieważ Paweł w czasie podróży do Damaszku osobiście spotykał Jezusa zmartwychwstałego (*argumentum a causa*)⁴⁴, zaprzestał prześladowczej działalności. Otrzymał ponadto misję, od wypełnienia której się nie wymówił (w. 20), gdyż jako gorliwy Żyd nie mógł przeciwstawić się widzeniu z nieba (*argumentum dixit*)⁴⁵. Paweł posługuje się tu sylogizmem, czyli schematem wnioskowania, w którym na podstawie dwóch przesłanek (P_1, P_2)⁴⁶ wyciąga się wniosek (K)⁴⁷. W tym wypadku sylogizm przedstawia się następująco: Paweł spotkał Jezusa, który zlecił mu misję (P_1). Misji tej Paweł nie mógł się przeciwstawić (P_2). Rozpoczął więc swoją działalność misyjną (K)⁴⁸. Paweł podaje także argument w postaci sentencji⁴⁹, która w mowie jest

⁴² Zob. K. Szymanek, *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*, Warszawa 2001, s. 129.

⁴³ W entymematach różni się trzy etapy dowodzenia: 1) argument „T” (A) (założenie, teza, twierdzenie); 2) konkluzja „K”; 3) zasada, reguła wnioskowania „Z”. Entymematy mogą mieć różne schematy: $A \rightarrow K$, $A \rightarrow Z$, $Z \rightarrow K$, $A \rightarrow K \rightarrow Z$, $A \rightarrow Z \rightarrow K$. Zob. J. Czerski, *Metody interpretacji Nowego Testamentu*, Opole 1997, s. 157.

⁴⁴ Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §378.

⁴⁵ Argument, w którym pogląd uzasadnia się, powołując się na to, że podziela go jakaś wskazana osoba (autorytet osobowy) lub grupa osób, instytucja (autorytet zbiorowy). „Autorytet” to osoba, na opinię której powołuje się argumentujący. Zob. K. Szymanek, *Sztuka argumentacji...*, dz. cyt., s. 66.

⁴⁶ Gdyby przesłanek było więcej niż dwie, mielibyśmy do czynienia z tzw. łańcusznikiem. Zob. M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 92.

⁴⁷ Zob. K. Szymanek, *Sztuka argumentacji...*, dz. cyt., s. 302.

⁴⁸ George A. Kennedy zwraca uwagę, że takim samym argumentem (niemożnością sprzeciwienia się woli Bożej) posłużył się św. Piotr, wyjaśniając sprawę powołania setnika Korneliusza (Dz 11, 17). Zob. G. A. Kennedy, *New Testament interpretation through rhetorical criticism*, Chapel Hill 1984, s. 137.

⁴⁹ Sentencja (gr. γνώμη, łac. *sententia*) to trafne sformułowanie, precyzyjne wyrażenie ogólnej myśli. Zob. K. Szymanek, *Sztuka argumentacji...*, dz. cyt., s. 293.

przytoczeniem słów Jezusa: „Trudno ci wierzyć przeciw ościeniowi” (w. 14). Próbując w drugiej części *argumentatio* dobitniej przekonać Agryppę do zmartwychwstania Jezusa, Paweł wskazuje, że nie jest ono niczym innym, jak tylko wypełnieniem obietnicy danej przodkom za pośrednictwem proroków i Mojżesza (*argumentum dixit*). Mówiąc o przodkach, Mojżeszu i prorokach, Paweł sięga do wspólnej dla wszystkich Żydów tradycji religijno-historycznej.

Przemowa w pewnym momencie zostaje przerwana przez namiestnika Festusa. Nie polemizuje on jednak z poszczególnymi twierdzeniami Pawła, lecz zarzuca mu szaleństwo⁵⁰. Próbuje dzięki temu podważyć jego wiarygodność, a przez to wiarygodność wszystkiego, o czym mówi⁵¹.

Zakwestionowanie wiarygodności nie pozostaje oczywiście bez odpowiedzi ze strony samego Pawła, który sięga po *refutatio*. Należy je rozpocząć od udowodnienia bezzasadności najważniejszych zarzutów wysuniętych przez przeciwnika. Oskarżeniu o szaleństwo (*μανία*) Paweł przeciwstawia przekonanie o własnym rozsądku w poruszanych przez siebie kwestiach (w. 25). Ponieważ jednak zdaje sobie sprawę, że jego argumenty nie przekonają człowieka nieobeznane go w sprawach żydowskich⁵², zwraca się do Agryppy, zapewniając jednocześnie Festusa, że król doskonale sprawę rozumie. Paweł, pytając Agryppę o wiarę pokładaną w prorokach, przemycia ukrytą antytezę⁵³ (nie wierzysz prorokom?), stawiając króla w kłopotliwej sytuacji.

⁵⁰ „Jest to najbardziej skrajna forma negacji, która polega na ostentacyjnym zaprzeczeniu tezy, metody rozumowania i wniosku przeciwnika połączone z jednoczesnym podważeniem kwalifikacji intelektualnych, moralnych, czyli z insynuacją”, M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 96.

⁵¹ Jest to najprostszy sposób, polegający na pozbawieniu mówcy wiarygodności. Zob. M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 95.

⁵² Można mówić tu o braku *loci communes*. Festus jest namiestnikiem Judei od niedawna i nie zna się dostatecznie dobrze na wierzeniach żydowskich, co sam stwierdził w czasie rozmowy z królem Agryppą. Zob. Dz 25, 20.

⁵³ Antyteza (gr. ἀντίθεσις) polega na zestawieniu dwóch opozycyjnych znaczeniowo słów lub segmentów zdania. Zob. J. Czerski, *Metody interpretacji...*, dz. cyt., s. 165.

Peroratio zwane też epilogiem albo konkluzją jest niejako przypomnieniem sprawy oraz ostatecznym nakłonieniem do niej słuchacza w taki sposób, aby uzyskać pożądaną werdykt⁵⁴. Powinno odwoływać się do faktów i oddziaływać na emocje⁵⁵. Zasadniczą cechą *peroratio* jest zwięzłość (*brevitas*), zalecana w szczególności przy *conquestio* – zdobyciu przychylności audytorium poprzez wzbudzenie współczucia⁵⁶. Być może taki właśnie efekt chciał uzyskać Paweł, wskazując na swoje więzy (w. 29). *Peroratio* z Dz 26 jest związane z krótką wymianą zdań, w jaką Paweł wdał się z Agryppą. Czy więc zawiera się w niej zwięzłe powtórzenie własnych racji i argumentów, jak to powinno mieć miejsce? Chociaż *peroratio* z Dz 26 jest odpowiedzią daną Agryppie na jego podejrzenia, jakoby Paweł chciał zrobić z niego chrześcijanina (w. 28), to jednak nawet ta odpowiedź zawiera w sobie ukryte powtórzenie najważniejszych twierdzeń mowy. Paweł pragnie, aby wszyscy stali się tacy jak on, a więc zostali chrześcijanami (w. 29), ponieważ jest to naturalna konsekwencja wiary w zmartwychwstanie Jezusa.

Elocutio zajmuje się celowym i stosownym do treści użyciem słów⁵⁷. Oparta jest na czterech podstawowych zasadach⁵⁸ (*quattuor virtutes dicendi*). Pierwszą z nich jest poprawność gramatyczna (*elegantia*), która przejawia się w unikaniu wszelkich wykroczeń przeciw fleksji i składni. Drugą jest przejrzystość wypowiedzi (*compositio*), polegająca na trafności, dobrym rozplanowaniu i treściwości. Trzecią jest stosowność wyrażenia (*dignitas*). Orator winien także zatroszczyć się o właściwe ozdobienie mowy (zasada czwarta), czemu służą tropy i figury retoryczne. Trop jest korzystną zmianą znaczenia, dokonaną w słowie lub wyrażeniu⁵⁹. Tropy stosuje się z myślą o ekspresji i pięknie wygłaszanej mowy. W mowie Pawła natrafić można na kilka tropów. Zwrot „dwanaście naszych pokoleń” (w. 7) to metonimia (μετωνυμία),

⁵⁴ Por. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §433.

⁵⁵ Por. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §434.

⁵⁶ Por. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §439.

⁵⁷ Zob. M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 102.

⁵⁸ Zob. J. Z. Lichański, *Retoryka...*, dz. cyt., s. 127.

⁵⁹ Zob. M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 106.

która polega na zastąpieniu danego słowa innym, którego właściwe znaczenie pozostaje w rzeczywistym związku ze słowem zastąpionym⁶⁰. Paweł mógł powiedzieć po prostu o wyczekiwaniu całego Izraela. Określenie „imię Jezusa Nazarejczyka” (w. 9) to synekdocha (συνεκδοχή), która jest takim sposobem wyrażania, kiedy „o całości nabiera się pojęcia z części, a o części z całości”⁶¹. W zdaniu: „Z powodu tej nadziei, królu, oskarżyli mnie Żydzi” (w. 7) można dostrzec ironię (εἰρωνεία). Jej sens polega na tym, że Paweł wcześniej mówił, iż nadzieja na zmartwychwstanie jest częścią wiary Izraela. Jak więc można oskarżyć Żyda, który wierzy w jej wypełnienie, o przestępstwo? Użycie przez Pawła określenia „święci” zamiast „chrześcijanie” (w. 10) to antonomazja (ἀντονομασία), polegająca na zastąpieniu imienia własnego osoby lub rzeczy innym imieniem, najczęściej epitetem⁶². Innym przykładem antonomazji jest użycie przez Pawła słowa „lud” zamiast „Żydzi”. Określenie „wielki głos” to katachreza (κατάχρησις), czyli „nadużycie wyrazu pod względem semantycznym [...], szczególnie rodzaj metafory, polegający na stosowaniu wyrazu podobnego i bliskiego zamiast ścisłego i właściwego”⁶³. Głos raczej należałoby określić jako „donośny”. W mowie pojawia się również litota (λιτότης), czyli trop polegający na „łagodzeniu lub minimalizowaniu znaczenia pojęcia podstawowego przez zaprzeczenie przeciwieństwa”⁶⁴. Paweł mówi, że nie mógł się sprzeciwić widzeniu z nieba (w. 19). Mógł przecież powiedzieć, że temu widzeniu powinien być bezwzględnie podporządkowany. Hiperbola (ὑπερβολή) to trop polegający na „przejaskrawieniu rzeczywistości w celu wyolbrzymienia lub pomniejszenia czegoś, służący amplifikacji”⁶⁵. Widać ją, kiedy Paweł stwierdza, że Agryppa najlepiej zna się na wszystkich zwyczajach i sporach żydowskich (w. 3). Innym przykładem hiperboli jest stwierdzenie Pawła, że jego życie

⁶⁰ Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §565.

⁶¹ Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §572.

⁶² Zob. M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 108.

⁶³ Zob. M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 108.

⁶⁴ M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 90.

⁶⁵ M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 110.

w Jerozolimie poznali wszyscy Żydzi (w. 4) oraz że pozwolenie na prześladowanie chrześcijan otrzymał od arcykapłanów (w. 10), podczas gdy Dz 9, 1 wzmiankują o jednym arcykapłanie. Hiperbolą jest również stwierdzenie, jakoby Paweł prześladował chrześcijan po wszystkich synagogach albo że docierał do innych miast (wiadomo tylko o Damaszku). Wreszcie za hiperbolę można uznać twierdzenie, że światło, jakie Paweł zobaczył w czasie epifanii pod Damaszkiem, było ponad jasność słońca (w. 13). Paweł, używając zwrotu „dostojny Festusie” (w. 25) posłużył się hyperochą (ὑπεροχή) – odmianą hiperboli, która „stanowi najwyższą pochwałę wyrażoną najczęściej przy użyciu konwencjonalnych zwrotów”⁶⁶.

Figury retoryczne są „formą wyrazu językowego, odnowioną za pomocą jakiegoś zabiegu artystycznego”⁶⁷. Można podzielić je na dwie grupy: figury słowne (*figurae verborum*) i figury myśli (*figurae sententiarum*)⁶⁸. Figurą słowną, jaką stosuje Paweł, jest anafora (ἀναφορά). Polega ona na „powtarzaniu tego samego słowa lub zwrotu na początku zdań (okresów) w celu semantycznego uwydatnienia myśli”⁶⁹. Odnajdujemy ją zaraz na początku mowy (w. 4), choć jej zidentyfikowanie w tłumaczeniu Biblii Tysiąclecia może stanowić problem. We wspomnianym wersecie czytamy: „Τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου [τὴν] ἐκ νεότητος τὴν ἀπ’ ἀρχῆς”, co oznacza: „Ten mój sposób życia, [sposób życia] od młodości, [sposób życia] od początku”. Choć samo określenie „sposób życia” pojawia się tylko raz, to jednak występujący w bierniku rodzajnik ἡ wskazuje, że autor ma w dalszym ciągu na myśli „sposób życia”. Innym przykładem figury słownej jest antyteton (ἀντίθετον), polegający na „zestawieniu pojęć lub obrazów przeciwstawnych dla lepszego ich uwydatnienia”⁷⁰. W tekście zaobserwować można więc zwrócenie się „[...] od ciemności do światła, od władzy szatana do Boga” (w. 18), głoszenie Ewangelii „małym i wielkim” (w. 22). Figury

⁶⁶ M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 110.

⁶⁷ M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 111.

⁶⁸ Zob. J. Z. Lichański, *Retoryka...*, dz. cyt., s. 131.

⁶⁹ Zob. M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 112.

⁷⁰ M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 115.

myśli „służą intelektualnym, emocjonalnym i estetycznym celom perswazji”⁷¹. Grupę tę reprezentują w mowie dwie apostrofy (ἀποστροφή), które Paweł kieruje do króla Agryppy (w. 3, 28). Pierwsza apostrofa jest rozbudowana o prośbę (δέησις; łac. *obsecratio*): „Dlatego proszę, wysłuchaj mnie cierpliwie!” (w. 3). Druga apostrofa jest jednocześnie ajtologią (αἰτιολογία łac. *subiectio*), polegającą na postawieniu pytania i udzieleniu samemu odpowiedzi: „Czy wierzysz, królu Agryppo, Prorokom? Wiem, że wierzysz” (w. 27).

W mowie Pawła pojawia się sentencja (gr. γνώμη; łac. *sententia*): „Trudno ci wierzyć przeciw ościeniowi” (w. 14). Sentencja jest „zwrotem zaczerpniętym z życia, który pokazuje w sposób krótki, jakie jest życie albo jakie być powinno”⁷².

Koniec mowy Pawła to wyraźny epilog (ἐπίλογος; łac. *conclusio, peroratio*), czyli uwydatnienie punktu kulminacyjnego za pomocą słów dosadnych: „Dałby Bóg, aby prędkiej lub później nie tylko ty, ale też wszyscy, którzy mnie dzisiaj słuchają, stali się takimi, jakim ja jestem, z wyjątkiem tych więzów” (w. 29). Zawiera się w nim jednocześnie prośba (εὐχή; łac. *optatio*). Paweł na zarzut Festusa o szaleństwo odpowiada pewnie i śmiało: „Nie tracę rozumu, dostojny Festusie, lecz słowa, które mówię, są prawdziwe i przemyślane” (w. 25). Jest to licencja retoryczna (łac. *licentia*), która służy „uwydatnieniu pewności i śmiałości słowa oraz bezkompromisowości podmiotu retorycznego”⁷³.

Obrazowe, plastyczne przedstawienie zdarzeń (ὑποτύπωσις; łac. *descriptio*) jest doskonale widoczne w *argumentatio*, kiedy Paweł opisuje epifanię pod Damaszkiem (w. 12–18). Posługując się tą figurą, „przedstawiamy rzeczy tak plastycznie, że ma się wrażenie, że bardziej się coś ogląda, niż się o czymś słyszy”⁷⁴. Uwaga Festusa na temat szaleństwa Pawła (w. 24) wyraża się poprzez wykrzyknienie (łac. *exclamatio*)⁷⁵.

⁷¹ M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 116.

⁷² Zob. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §872.

⁷³ Zob. M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 123.

⁷⁴ M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 122.

⁷⁵ Zob. M. Korolko, *Sztuka retoryki...*, dz. cyt., s. 122.

Na uwagę zasługują kompozycyjne progi (łac. *transitiones*), które w przypadku mowy z Dz 26 są bardzo udane i zapewniają płynne przechodzenie z jednej części mowy do drugiej. W mowie z Dz 26 mamy też do czynienia z retorycznym gestem Pawła (w. 1). Jest nim wyciągnięcie ręki, co może być uznane jako gest zapowiadający rozpoczęcie przemowy⁷⁶.

Pozostaje także próba oceny skuteczności retorycznej mowy Pawła. Jeśli chodzi o przekonanie audytorium do kwestii zmartwychwstania, zamierzonego efektu nie widać. Należy pamiętać, że mowa Pawła wykreowana jest przez autora Dziejów Apostolskich i podporządkowana narracji całej księgi przedstawiającej rozwój chrześcijaństwa, ale też opór, z jakim się ono spotyka. Nie można jednak odmówić kompozycji Łukasza walorów retorycznych, spójności *exordium*, *narratio*, *argumentatio*, *refutatio* i *peroratio*, właściwego ich skonstruowania, rozmieszczenia i płynnego przejścia z jednej części do następnej.

Jeśli chodzi o argumenty przedstawiane przez Pawła, to dostosowane są do odbiorcy mowy, a także współgrają z zamierzonym celem⁷⁷. Użycie dwóch sposobów dowodzenia (entymematu i sylogizmu), a w dodatku posłużenie się nimi przy argumentowaniu dwóch przeciwnych sobie twierdzeń⁷⁸ jest niezwykle skutecznym sposobem, ponieważ przekonany przeciwnik jest najlepszym argumentem. Siłę perswazji potęgują dodatkowo elementy polemiczne, jakie odnajdujemy w *refutatio*, a także bardzo udane *peroratio*, które dla całej mowy jest swoistym postawieniem kropki nad „i”. Zastosowane liczne środki retoryczne dopasowane są do audytorium o wysokim poziomie kultury literackiej, jakim niewątpliwie cechowali się słuchający Pawła

⁷⁶ Zob. J. Z. Lichański, *Retoryka...*, dz. cyt., s. 144.

⁷⁷ Celem tym nie jest przede wszystkim udowodnienie własnej niewinności wobec zarzutów, jakie stawiają Żydzi (bo to zostało uczynione już wcześniej), ale przekonanie króla Agryppy, że Jezus zmartwychwstał i jest oczekiwanym Mesjaszem.

⁷⁸ 1) Jezus nie zmartwychwstał, więc należy prześladować Jego wyznawców rozbijających jedność judaizmu → 2) Jezus zmartwychwstał, więc należy nie tylko zaprzestać prześladowań, ale wręcz głosić, że Mesjasz istotnie już przyszedł.

nobiles. W świetle przeprowadzonej krytyki retorycznej mowę Pawła z Dz 26 należy ocenić bardzo wysoko.

Bibliografia

- Czerski J., *Metody interpretacji Nowego Testamentu*, Opole 1997.
- Kennedy G. A., *New Testament interpretation through rhetorical criticism*, Chapel Hill 1984.
- Korolko M., *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1998.
- Lausberg H., *Retoryka literacka. Podstawy wiedzy o literaturze*, tłum., oprac. i wstęp A. Gorzkowski, Bydgoszcz 2002.
- Lichański J. Z., *Retoryka – historia, teoria, praktyka*, t. 1: *Historia i teoria retoryki*, Warszawa 2007.
- Pindel R., *Aby zrozumieć Pawła. Wprowadzenie i wdrożenie w lekturę listów Pawłowych*, Kraków 2004.
- Pindel R., *Mowy obronne św. Pawła w Dziejach Apostolskich. Analiza retoryczna Dz 24 i 26 w kontekście zastosowania retoryki w biblistyce*, Kraków 2012.
- Pindel R., *Nowa retoryka w ujęciu Chaima Perelmana oraz Lucie Olbrechts-Tyteca w kontekście badania tekstu biblijnego*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 36 (2003) z. 2, s. 414–436.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Biblia Tysiąclecia*, Poznań 2003.
- Rakocy W., *Nowe metody analizy literackiej w egzegezie NT*, [w:] *Wstęp do Nowego Testamentu*, red. R. Rubinkiewicz, Poznań 1996, s. 539–557.
- Szymanek K., *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*, Warszawa 2001.
- The Greek New Testament*, eds. K. Aland i in., Stuttgart 1994.

Streszczenie

Artykuł przedstawia krytykę retoryczną mowy św. Pawła przed królem Agrypą II zawartą w 26 rozdziale Dziejów Apostolskich. Zostaje ona przeprowadzona zgodnie z metodą amerykańskiego klasycysty George’a A. Kennedy’ego według następujących kroków: określenie granic jednostki retorycznej, opis

sytuacji retorycznej, określenie problemu retorycznego, zbadanie zorganizowanego materiału, ocena skuteczności retorycznej.

Słowa kluczowe: święty Paweł, Agryppa, rozprawa, mowa, retoryka, krytyka

Summary

The article represents rhetorical critics of St Paul's speech in front of King Agryppa II in the 26th chapter of The Acts of the Apostles. It is lead according to the method of american classicist George A. Kennedy according to the following steps: shaping the borders of the retorical individual, the description of the retorical situation, shaping the retorical problem, testing of the organised material, the appreciation of the retorical result.

Keywords: saint Paul, Agrippa, trial, speech, rhetoric, criticism